

Recenzia zborníka prednášok
História seniorátov ECAV na Slovensku
500. výročie reformácie

Zborník zostavil doc. PhDr. Miloš Klátik, PhD.

Z príležitosti 500. výročia Lutherovej reformácie 2017 bolo organizovaných v rámci ECAV veľa rôznych významných konferencií. Prostredníctvom nich si ECAV veľmi dôstojne pripomenula toto výročie. Väčšina príspevkov z týchto konferencií bola potom vydaná aj tlačou, a tak zostanú nielen trvalou spomienkou na toto výročie a jeho oslávenie v rámci ECAV, ale aj budú pre budúcnosť bohatým prameňom mnohých vedomostí pre otázku šírenie Lutherovej reformácie najmä v oblasti Slovenska. Keďže väčšinu týchto konferencií a vydanie následných zborníkov z nich organizoval súčasný generálny biskup ECAV doc. PhDr. Miloš Klátik, sme mu vďační za túto jeho službu pre významné obohatenie dejín reformácie na Slovensku prácami rôznych našich historikov a aj jeho vlastnými štúdiami na túto tému. Tieto zborníky budú aj v budúcnosti reprezentovať súčasný slovenský vedecký výskum dejín reformácie v oblasti Slovenska, konaný pracovníkmi ECAV.

Dostalo sa mi cti byť recenzentom jedného z týchto zborníkov, vydaného pod názvom **História seniorátov ECAV na Slovensku. 500. výročie reformácie**, ktorý zachytáva súhrn prednášok zo seniorálnych stretnutí v rámci misijného projektu „Oslobodení Božou milosťou, organizovanom cestou GBÚ, ktoré sa konali postupne vo všetkých seniorátoch ECAV na Slovensku v rámci pripomenky 500. výročia Lutherovej reformácie.

Zborník dáva odpoveď na otázku, ako sa v rôznych častiach Slovenska šírila hneď po jej vzniku Lutherova reformácia v našich krajoch a ako potom bol aj jej ďalší neľahký vývoj v dobách protireformácie až po dnešok. Keďže máme ECAV v dnešnej dobe rozdelenú do štrnástich seniorátov na zborníku pracovali viacerí cirkevní historici. Slovo na úvod a úvodný referát napísal generálny biskup ECAV doc. PhDr. Miloš Klátik, PhD., ideový zostavovateľ vydania tohto zborníka.

Zborník obsahuje na svojich asi 200 stranách také množstvo informácií o dejinách našich seniorátov, že nie je prakticky možné podať o nich prehľad v krátkej recenzii.

Hodnotu týchto informácií je zaručená nasledovnými autormi, ktorí vždy pripájajú na záver svojej časti aj zoznam dosiaľ publikovaných štúdií o dejinách daného seniorátu z pera ďalších autorov z minulosti, čo umožňuje čitateľovi oboznámiť sa s dejinami daného seniorátu, publikovaných už predtým.

1. Dejiny evanjelikov Šarišsko-zemplínskeho seniorátu podal PhDr. Marián Damankoš, PhD. Oprávnené sa začína tento zborník touto štúdiou, lebo práve v oblasti východného Slovenska Lutherova reformácia našla svoj prvý ohlas. Vzhľadom na to, že tu sa Slovensko ako na prvom mieste pripojilo k Lutherovej reformácii, tu sa odohrávali aj najdôležitejšie udalosti dejín reformácie na Slovensku, čo Marián Damankoš primerane ich významu spracoval (Confessio Pentapolitana, Prešovská synoda, vznik prvého seniorátu, vedeného bardejovským farárom Martinom Radašinom (absolventom wittenberskej univerzity), ďalej založenie významnej školy v Bardejove absolventom wittenberskej univerzity a bardejovským rodákom Leonardom Stöckelom, priamy písomný styk východného Slovenska s Lutherom a s Melanctonom ako aj pôsobenie Johanna Henckela v Levoči a Košiciach. Objasnil aj činnosť Biró Dévaya a pôsobenie anabaptistov na východnom Slovensku, vedených Andrejom Fischerom atď.).

2. Výňatky z dejín Košického seniorátu ECAV pripravil PaedDr. Dušan Havrila a PhD., Mgr. Radoslav Grega. Zaujímavé na tomto rozbere je, že Košický seniorát, hoci sa rozprestiera v oblasti prvého dotyku východného Slovenska s Lutherovou reformáciou je paradoxne jedným z najmladších našich seniorátov v súčasnosti vôbec, lebo právne vznikol ako novovytvor vlastne až roku 1953 spojením zborov z oblastí Spišského, Šarišského a Abanovo-zemplínskeho seniorátu. Predtým sme košický seniorát v dejinách našej cirkvi nemali.

3. Časť z dejín evanjelickej cirkvi v Gemeri v rokoch 1526 – 1783 napísala Mgr. Edita Kušnierová s prídavkom o dejinách zboru v Revúcej za vlády Jozefa II. a Leopolda II. – (tu je autorom Mgr. Ján Jakubej, PhD.) Pridaná je aj časť „K dejinám evanjelického školstva v Rožňave“ od Mgr. Silvie Lörinčíkovej, PhD. Autori osvetľujú najmä vznik evanjelického školstva v Gemeri od príchodu reformácie. Konštatuje sa, že v Gemeri pôdu pre reformáciu pripravili už husiti pred reformáciou. Najvýznamnejším centrom baníctva, kultúrnej prosperity a vzdelanosti na území Gemera bola Rožňava, ktorá bola od r. 1291 majetkom ostrihomského arcibiskupa. Centrami nastupujúcej reformácie sa stali aj Muráň a Štítnik; vznikla tzv. Gemerská kontubernia. V r. 1656 začal arcibiskup Juraj Lipai s násilnou rekatolizáciou a do Rožňavy povolal jezuitov. V r. 1671 zanikla rožňavská evanjelická cirkev aj škola. Až Tolerančný patent umožnil evanjelikom v Rožňave postaviť si kostol. Ďalšie podrobnosti nezachytávam.

4. Z dejín Malohontského (Rimavského) seniorátu – Spracoval Dr. h. c. prof. PhDr. Július Alberty, CSc. V Malohonte nežila nemecká komunita ani študenti vracajúci sa z nemeckých univerzít, ani podnikateľské subjekty v kontaktoch s kolískou reformácie. Podporovateľmi reformácie boli predovšetkým velitelia Muránskeho hradu, ktorí si povolali a vydržovali reformačných kňazov. Do konca 50. rokov 16. stor. bol skoro celý Malohont evanjelický. V r. 1578 vzniklo Muránske bratstvo a v r. 1585 boli zostavené Muránske artikuly, ktoré vychádzali z Augsburgského vyznania viery. Tu pôsobila Učená spoločnosť malohontská. Rekatolizácia bola o niečo miernejšia, lebo tu hrozilo turecké nebezpečenstvo.

5. Päťsto rokov reformácie v Novohrade. O jeho dejinách informoval Mgr. Martin Gabčo. Jeho pozornosť je venovaná zápasu evanjelikov s rekatolizáciou. Nasleduje analýza vplyvu silnejúceho národnostného útlaku na život ECAV v Novohrade. Na záver sú stručne popísané najdôležitejšie momenty z dejín seniorátu. Dôležitým zdrojom informácií pre autora bola predovšetkým doktorská práca ThDr. Štefana Adamoviča „Dejiny ev. a. v. Novohradského seniorátu 1517 – 1940 z r. 1942.“

6. Hontiansky seniorát (Stručný náčrt dejín od vzniku po súčasnosť) prehľadne podal PhDr. Miroslav Lukáč. Postupne (od polovice 16. storočia) veľká časť obyvateľov Hontu prešla k luteranizmu. Katolícke ostali pravdepodobne iba tie oblasti, ktoré patrili ostrihomskému arcibiskupovi, kapitule a niektorým katolíckym šľachticom. A hoci zemepánmi kráľovských miest boli katolícki Habsburgovci, ktorí predstavovali potireformáciu, samospráva miest si zachovala autonómiu a patronát nad (už evanjelickými) zbormi podľa starobylých privilégií. Do nemeckých slobodných kráľovských miest (Banská Štiavnica a Banská Belá, Pukanec, Krupina) priniesli informácie o Lutherovom vystúpení obchodníci a potom aj študenti zrejme už niekoľko týždňov alebo mesiacov od Lutherovho vystúpenia v októbri 1517. V prehľade o hontianskom senioráte sú zachované mnohé ďalšie podrobnosti o dejinách tohto seniorátu, ktoré tu nie je možné všetky zachytiť.

7. Poltisícročie Lutherovej reformácie a Zvolenský seniorát. Spoločne podávajú Prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc. a Mgr. Peter Račko, PhD. Lutherova reformácia do Zvolenskej stolice nastúpila relatívne včas, osobitne do miest výraznejšie obývaných Nemcami, kde zapustila korene už pred rokom 1522, a to i medzi Slovákmi. Kvôli kontaktu s učením M. Luthera mesto Banská Bystrica už v tomto roku vysiela študovať na univerzitu

do Wittenbergu Juraja Baumheckela, ktorý je považovaný za prvého študenta z Uhorska vo Wittenbergu; o rok neskôr ho nasledoval ďalší mladý Banskobystričan Matej Thome. Začiatkom r. 1525 stredoslovenské mestá Banskú Bystricu, Kremnicu a Zvolen navštívili nemeckí reformační kazatelia Konrád Cordatus (dvorný kazateľ kráľovnej Márie) a Ján Krysling, pôsobiaci najmä v Banskej Štiavnici. Konrád Cordatus sa neskôr stal významným spolupracovníkom Martina Luthera priamo vo Wittenbergu, keď predtým bol prepustený z 38 týždňového väzenia v Ostrihome. V tomto senioráte vzniklo Vyznanie viery siedmich banských miest – Confessio Heptapolitana (1559), ktoré čoskoro nadobudlo takmer celoslovenský význam. V dobe rekatolizácie boli evanjelikom odňaté mnohé kostoly a niektorí kňazi v dôsledku falšovaných prešporských súdov (1683) boli predaní ako otroci na galejné práce do Neapola. Iní boli rôznym spôsobom donútení vzdať sa svojej kňazskej činnosti. Iba časť sa z nich vrátila späť po desiatych rokoch na Slovensko. (Hovorí o tom kniha Martina Rázusa „Odkaz mŕtvych“).

8. Reformácia a protireformácia na území súčasného Tatranského seniorátu.

Prehľadne ju podala PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. K tomu dopracovala ešte v rámci tohto seniorátu PhDr. Božena Malovcová štúdiu Evanjelici na Spiši od Tolerančného patentu po súčasnosť. Zuzana Kollárová v príspevku informuje o šírení reformačných myšlienok na Spiši, kde v tom čase dominovalo nemecké obyvateľstvo. Venuje sa kráľovským mestám Levoči a Kežmarku, ale najmä 13 mestám zálohovaným Poľsku v r. 1412 – 1772. Najstarší záznam o šírení reformačných myšlienok na Spiši pochádza z r. 1520, keď v Lubici učiteľ Tomáš Preissner prečítal na kazateľnici 95 Lutherových výpovedí. Medzi prvými evanjelickými kňazmi tu pôsobil Juraj Leudischer (1527 a 1542). V tejto štúdií Zuzana Kollárová spolu s Boženou Malovcovou podávajú mimoriadne dôkladne spracovanú literatúru o dobe šírenia sa reformácie v tomto senioráte, ktorú tu nie je možné v krátkosti podať, ale svedčí do akých podrobností a detailov sú reformačné udalosti v tomto senioráte už spracované. Z iniciatívy palatína Juraja Turzu bolo 22. januára 1614 zvolané zákonodarné cirkevné zhromaždenie – Spišskopodhradská synoda. Z literatúry upozorňujem tu najmä na prácu rakúskeho historika prof. Karla Schwarza: Die Reformation in der Zips. In ŠVORC, Peter (ed.). Spiš v kontinuite času, Prešov – Bratislava – Wien, 1995. Prevažne nemecký Spiš sa stal jednou z kolísk evanjelického náboženstva. V ideovej oblasti dominovali na Spiši kráľovské mestá Levoča a Kežmarok. V zložitých pomeroch 17. a 18. storočia v r. 1678 dočasne zanikol spišský evanjelický seniorát. V r. 1704 bol seniorát oživený a opakovane zanikol v r. 1741. Opäť bol zriadený po Tolerančnom patente (1781) ako Seniorát 14 spišských miest.

9. Nasleduje štúdia Z histórie Liptovsko-oravského seniorátu, podaná od PhDr. Karola Dzuriaka. Autor príspevku sa sústreďuje na najstaršie dejiny reformácie na území Liptova. Reformácia sa šírila najmä v mestskom prostredí, kde žili nemeckí kolonisti; myšlienky reformácie prinášali aj deti liptovských mešťanov a šľachticov, ktoré študovali na zahraničných univerzitách. Na vidieku sa reformácia šírila vďaka miestnej strednej šľachte, ktorá ju vítala aj z praktických pohnútok. Najstaršie stopy reformácie nachádzame v Nemeckej (dnes Partizánskej) Ľupči, kde od r. 1525 pôsobil Štefan Spettinger. Po krátkom pôsobení si Spettingera pre jeho jednoznačnú orientáciu na Luthera predvolal ostrihomský arcibiskup Pavol z Várdy a nekonvenčného duchovného odsúdil cirkevný súd a ho uväznil. Po prepustení z väzenia Spettinger sa stal farárom v Banskej Bystrici. V r. 1569 sa bratstvo liptovských evanjelických kňazov transformovalo na Liptovský seniorát. Evanjelici pritom budovali kvalitné školstvo. Mnohé školy boli dôležitými centrami vzdelanosti pre niekoľko okolitých obcí vo svojom mikropriestore (napr. škola v Komjatnej či v Teplej, odkiaľ vyšiel Daniel Pribiš, tvorca prvého evanjelického kancionálu krátko pred Tranovského Citharou, či škola vo Svätom Petre a i.). Tranovského kancionál urobil z evanjelickej cirkvi „spievajúcu

cirkev“, ktorí v bohoslužobnom speve vyznávali svoju vieru v Trojjediného Pána Boha. Takto sa Liptov stal baštou slovenského evanjelictva.

Druhú časť o dejinách niekdajšieho Oravského seniorátu napísal Mgr. Rastislav Stanček. V svojej štúdií konštatuje, že Orava bola v dobe reformácie len veľmi riedko obývaná. V čase nástupu reformácie existovalo v celej oblasti len päť farností: vo Veličnej, v Dolnom Kubíne, Sedliackej Dubovej, Tvrdošíne a Trstenej. Napriek tomu sa rodáci z Oravy podieľali na šírení reformácie už v druhom desaťročí 16. storočia, napr. Basilius Modonius sa spomína v Bánovciach nad Bebravou v r. 1525 ako reformačný kňaz. Predpokladáme, že šírenie reformácie na Orave podporoval Mikuláš Kostka, ktorý bol oravským županom od r. 1524.. Na svojom Lietavskom hrade dal nad starou bránou vytesať do kameňa nápis, pôvodne v českom jazyku: „*Slovo Hospodinovo zostáva naveky.*“ V zápisniciach z kanonických vizitácií z r. 1559 a 1560 sa konštatuje, že kňazi sú ženatí a prisluhujú pri Večeri Pánovej aj kalich. Záštitou protestantizmu na prelome 16. a 17. storočia nielen na Orave bol gróf Juraj Turzo, oravský župan, vlastník Oravského hradu. Od r. 1585 pri spravovaní svojho panstva financoval niektorých študentov na teologických štúdiách vo Wittenbergu. Turzovci v 16. a 17. storočí organizovali veľkú kolonizáciu Oravy, založili až 42 obcí (13 z nich pripadlo po r. 1920 Poľsku). Ten sa v r. 1609 stal palatínom. V r. 1610 zvolal Žilinskú synodu, kde sa organizačne stabilizovali aj evanjelické a. v. cirkevné zbory na Orave. Medzi účastníkmi tejto synody nájdeme i veličnianskeho rodáka a kňaza Mikuláša Batícia (Batitius), ktorý sa neskôr stal kmotrom Juraja Tranovského. Juraj Turzo zároveň inicioval vznik nových evanjelických a. v. zborov najmä na hornej Orave. Tieto cirkevné zbory vizitoval už v r. 1611 evanjelický a. v. biskup (superintendent) Eliáš Láni. Z hľadiska kultúry je významným počinom Juraja Turzu prestavba Oravského hradu, a najmä výstavba hradnej kaplnky v r. 1610 – 1611. Do nových priestorov bol inštalovaný oltár s názvom *Speculum Justificationis*, ktorý špecifickým spôsobom sprostredkúva tému učenia o ospravedlnení. Úroveň vyhotovenia vysoko presahuje diela protestantského umenia 17. storočia na území Slovenska. Žiaľ, tento oltár bol z kaplnky odstránený v čase rekatolizácie Oravy. Dnes je umiestnený v Evanjelickom a. v. chráme v Necpaloch. Oravský hrad sa stal na niekoľko rokov aj útočiskom exulanta Juraja Tranovského. Tu sa uchýlil v r. 1629 pod ochranu rodiny Gašpara Ilešháziho a pôsobil ako kňaz. Pravdepodobne na Orave skladal viaceré piesne, ktoré vydal v Levoči v spevníku *Cithara sanctorum*. Duchovnú prosperitu zvrátili udalosti druhej polovice 17. storočia. Konfiškácia majetkov, odoberanie kostolov a vynútené prestupy veriacich do katolíckej cirkvi neobišli ani Oravu. V Oravskej stolici boli na základe artikul šopronského snemu vytýčené len dve miesta na stavbu tzv. artikulárnych chrámov. Nakoľko artikulárne kostoly boli postavené v južnej časti regiónu, evanjelické a. v. cirkevné zbory na hornej Orave úplne zanikli. Oživiť zvesť evanjelia a zaviesť bohoslužobný život vo vlastnej modlitebni sa podarilo iba v Tvrdošíne na prelome 20. a 21. storočia.

10. Autorom štúdie Dejiny Turčianskeho seniorátu ECAV na Slovensku je doc. PaedDr. Miloš Kovačka, PhD. Možno povedať, že Lutherove dva listy z roku 1538 adresované Fraňovi Révaiovi, ktoré prišli do Turca, mali bezprostredný vplyv na charakter „turčianskej reformácie“, orientovanej na Augsburské vyznanie. Pod ochranou Fraňa Révaia a jeho synov, turčianskych županov, ako aj ďalších turčianskych šľachtických a zemianskych rodov, sa reformácia v Turci v 2. polovici 16. stor. šírila rýchlejšie. V Turci sa takrečeno vo všetkých obciach spontánne zakladali evanjelické cirkevné zbory. O počiatkové budovanie Turčianskeho bratstva sa zaslúžil prvý turčiansky senior Stanislav Gosnovicerus, ktorý pôsobil ako v poradí druhý evanjelický farár v Turčianskom Sv. Martine. V období jeho seniorstva boli prijaté historicky najstaršie zákony Turčianskeho bratstva. Po Gosnovicerovi sa o Turčianske bratstvo mimoriadne zaslúžili Matej Lochman, farár sučiansky, a Eliáš Láni, farár mošovský, ktorí zostavili Zákony a ustanovenia slova Božieho kazateľov cirkvi Božej v Turčianskej stolici (1602). O ich písomnú podobu sa postaral Jur Fabricius, farár vo Svätej

Mare. Turčianski evanjelickí farári podpisom zákonov potvrdzovali vernosť reformácii a evanjelickej cirkvi. Na kongregácii Turčianskeho bratstva, ktorá sa konala v Turčianskom Sv. Martine 18. marca 1608, sa odohrala významná udalosť. Senior Eliáš Láni vyzval evanjelikov a. v. v Turci a v širšom slova zmysle aj v Uhorsku, aby za svoju vieroučnú knihu popri už akceptovaných knihách prijali aj Formulu svornosti, ktorej cieľom bolo prekonať divergentné tendencie v budovaní evanjelických cirkevných štruktúr. Lániho výzva mala pozitívny ohlas. Na základe Lániho proklamácie, ako aj ďalších priaznivých politických a legislatívnych okolností zvolal palatín Juraj Turzo s podporou turčianskych duchovných i svetských predstaviteľov synodu, ktorá sa uskutočnila 28. – 30. marca 1610 v Žiline. Na jej rokovaní bola založená Evanjelická a. v. cirkev v Uhorsku, a to ako historicky prvá slovenská organizácia. Mimoriadne dôležité bolo ustanovenie domáceho jazyka ako bohoslužobného, čo malo obrovský význam pre zrod moderného slovenského národa. Na účely budovania Evanjelickej a. v. cirkvi v Uhorsku boli prijaté Akty a závery/Zákony a ustanovenia Žilinskej synody vrátane akceptácie Formuly svornosti ako jednej zo symbolických kníh novoutvorenej cirkvi. Na synode boli zvolení prví evanjelickí superintendenti – Slováci, medzi nimi turčiansky rodák Eliáš Láni, ďalej Samuel Melík (Melicius) a Izák Abrahamides. Naďalej však existoval stále väčší protievanjelický tlak a nemilosrdné prenasledovanie evanjelikov. Svedčia o tom o. i. popravy na známych prešovských jatkách. Medzi popravenými bol i Turčan Dávid Feja, sudca a richtár v Košiciach. V tejto štúdii sú aj mnohé ďalšie historické poznatky a je potrebné prečítať túto štúdiu celú.

11. V tomto zborníku nemohla chýbať ani informácia Z histórie cirkevných zborov Považského seniorátu. Na tú sa podujal PhDr. Jozef Karlík, znalec tejto histórie. Vývoj reformácie aj protireformácie na území Považského seniorátu závažne ovplyvňovala vysoká šľachta. Z jej radov vyšli významní podporovatelia, ale aj nekompromisní rekatolizátori, ktorým sa podarilo reformáciu takmer potlačiť. O všetkých kľúčových momentoch v cirkevnej oblasti na území Považského seniorátu sa rozhodovalo v sídlach vysokej šľachty, najmä v Trenčíne, Beckove a Čachticiach. Prednáška sleduje predovšetkým hlavnú líniu vývoja náboženských pomerov na území Považského seniorátu.

Z cirkevných zborov, ktoré tvoria súčasný Považský seniorát, sa s reformáciou po prvýkrát stretávame v Bánovciach, kde už v r. 1525 kňaz Bazilius Modonius, rodák z Oravy, hlásal reformačné učenie. Nemôžeme obísť ani reformačné začiatky evanjelickej farnosti Haluzice, nachádzajúcej sa v blízkosti Nového Mesta nad Váhom, kde už v r. 1545 účinkoval evanjelický farár menom Ábel. Nositeľov a šíriteľov Lutherovho učenia spoznávame v radoch duchovných – napr. trenčianskeho farára Petra Bendu, ktorý pôsobil v Trenčíne v r. 1558 – 1565. O skutočnom evanjelickom kňazovi v Trenčíne však môžeme hovoriť až pri Jurajovi Kotešovskom (okolo r. 1578) a pri Michalovi Cabanovi (1578 – 1590), ktorí pôsobili v meste v poslednej tretine 16. storočia.

12. Reformáciu na území Myjavského seniorátu pripadlo podať Mgr. Ľubomírovi Batkovi staršiemu. Autor predstavuje situáciu na stredovekých panstvách, na ktorých území bola reformácia prijímaná a rozširovaná, ale neskôr i tvrdo potláčaná. Všíma si aj cirkevno-organizačný rámec a jeho vývoj v nitrianskom a šaštínskom archidiakonáte, v ktorých sa „staré“ cirkvi nachádzali. Chronologicky predstavuje vznik a zánik seniorátu Čachtického, Brančsko-plaveckého, Brančsko-čachtického, Nitrianskeho a napokon Myjavského, ktorý však bol zriadený ako samostatný seniorát až 1. 12. 1952. Do nášho prostredia sa však dostávali aj myšlienky hutterských bratov (habáni), stúpcov Jána Kalvína aj iných reformátorov. Skalica bola exemptnou farou podriadenou priamo ostrihomskému arcibiskupovi ale správa Skalice podliehala orgánom slobodného kráľovského mesta a podliehala kráľovi.

Od počiatku reformácie až po zriadenie ECAV v Žiline v r. 1610 evanjelickí kňazi sa dobrovoľne podriaďovali rímskokatolíckym biskupom a platili im cirkevný príspevok, tzv. katedraticum. Autor podáva vo svojej štúdiu veľmi bohatú literatúru o dejinách dnešného myjavského seniorátu, kde možno získať ďalšie podrobnosti k dejinám tohto seniorátu.. Okrem toho tento seniorát zohrával pod vedením J.M. Hurbana a ďalších kňazov významnú úlohu v osloboditeľskom hnutí štúrovcov v rokoch meruôsmych v 19. storočí, aj v rámci dunajsko-nitrianskeho seniorátu.

13. Dejiny ECAV na území súčasného Dunajsko-nitrianskeho seniorátu spracoval ThDr. Martin Riecky. Dunajsko-nitriansky seniorát je pomerne mladý seniorát, pretože vznikol na území nanovo osídlenom slovenskými evanjelikmi, presídlenými hlavne z Maďarska po 2. svetovej vojne. Dunajsko-nitriansky seniorát v podobe, v akej ho poznáme v súčasnosti, vznikol až v roku 1964. Do jeho územného obvodu boli začlenené zbory, ktoré dovtedy patrili do rôznych seniorátov. V súčasnosti zahŕňa 32 cirkevných zborov.

Lutherova reformácia sa i v Uhorsku začala šíriť pár rokov po verejnom vystúpení Dr. Martina Luthera. Začali sa organizovať prvé cirkevné zbory. Obyvateľstvo žijúce na území súčasného Dunajsko-nitrianskeho seniorátu bolo zväčša maďarskej národnosti, len v jeho severnejších častiach žilo zmiešané slovensko-maďarské obyvateľstvo. V 16. storočí bolo maďarské osídlenie hustejšie aj v týchto oblastiach, preto bolo veľmi otvorené pre šírenie kalvinizmu. Zadunajskí evanjelici spomínajú svojho superintendenta už v roku 1598. Na Slovensku sa maďarské zbory spojili do tzv. Matúšovskej superintendencie, ktorá zahŕňala maďarských evanjelikov na oboch brehoch rieky Dunaj.¹ V sedemdesiatych rokoch 16. storočia ich začal organizovať kňaz Peter Bornemisza.

Cirkevné zbory bývalej Matúšovskej superintendencie koncom 17. storočia v dobe tvrdej rekatolizácie v rokoch 1671 – 1781 skoro všetky zanikli. Evanjelici mali zabezpečenú slobodu vierovyznania iba v obci Sľažany pri Zlatých Moravciach, ktorú Šopronské artikuly z roku 1681 deklarovali ako artikulárne miesto. Predtým im však katolíci v roku 1674 odobrali chrám.² Do roku 1708 nemali farára. V roku 1730 si postavili kaplnku a faru. V roku 1740 si postavili artikulárny kostol bez veže

14. Zložitú úlohu spracovať Dejiny bratislavských seniorátov vzal úspešne na seba Mgr. Martin (Miti) Kováč. Národnostne pestré územie Bratislavskej stolice, nachádzajúce sa vo sfére rôznych záujmov, zohralo v dejinách reformácie na Slovensku významnú úlohu. Silná nemecká komunita, ale i reformácii naklonení veľmoži otvorili cestu novým myšlienkam, ktoré sa ujali a položili základy evanjelickej a. v. cirkevnej organizácii v tejto oblasti. Blízkosť Viedne a prítomnosť kráľovských úradov v Bratislave, vtedajšom hlavnom meste Uhorska, či sídlo ostrihomského arcibiskupa v Trnave i v Bratislave zas na vývoj evanjelickej cirkvi pôsobili retardačne. V tomto rozporuplnom mnohojazyčnom prostredí sa postupne rodili a zanikali bratislavské senioráty.

Reformačné myšlienky prenikli na územie Uhorska po známých udalostiach v Nemecku pomerne skoro. Výnimkou v tomto smere nebola ani Bratislavská stolica. Zmienku o luteránoch v Bratislave máme už z roku 1526. Určitým medzníkom sa i v dejinách reformácie Bratislavskej stolice stala moháčska katastrofa. V tejto bitke padli viacerí biskupi, a tak sa i oblasť Bratislavskej stolice ocitla bez cirkevnej vrchnostenskej kontroly, čo určitým spôsobom napomohlo šíreniu reformácie. Po páde Budína sa však Bratislava stala hlavným mestom zvyšku Uhorska. Premiestnili sa sem dôležité uhorské inštitúcie, konali sa tu snemy, korunovácie, a tak sa Bratislava dostala pod drobnohl'ad panovníckeho dvora, čo stúpencom reformácie prinášalo komplikácie. Postup reformácie na tomto území dokazuje aj kanonická

¹ KVAČALA, J. *Dejiny reformácie na Slovensku*, c. d., s. 87.

² KLANICZA, M., c. d., s. 231, 244.

vizitácia Bratislavského prepošstva, ktorá sa konala v rokoch 1661 a 1662. Skryté či otvorené prenikanie reformačných myšlienok vizitátor v roku 1662 zaznamenal v mnohých obciach.

Po nástupe kráľa Maximiliána II. na uhorský trón sa situácia zlepšila v prospech evanjelikov. Panovník, naklonený reformačným myšlienkam, roku 1564 povolil Bratislavčanom prijímať Večeru Pánovu pod obojím. Čoraz viac miest a dedín v blízkosti Bratislavy začalo nielen verejne vyznávať evanjelickú vieru, ale sa i organizačne vyčleňovať zo spoločenstva pôvodnej cirkvi. Čoskoro tak vznikla potreba vyššej cirkevnej správy. Na území Bratislavskej stolice sa jej počiatky spájajú s menom duchovného Petra Bornemisu, ktorý sa práve počas svojho pôsobenia v Šintave stal superintendentom prvého širšieho organizačného celku evanjelikov na území dnešného Slovenska – Matúšovskej superintendencie. Matúšovská superintendencia združovala maďarské cirkevné zbory. Po Bornemisovej smrti zaujal miesto superintendenta Demeter Sibolty, ktorý podobne ako Bornemisa nebol jasne vyhranený ani kalvínskym, ani luteránskym smerom. Je o ňom známe, že sa zúčastnil na dišputách medzi kalvínmi a luteránmi a usiloval sa medzi nimi sprostredkovať určitý kompromis. Prelom v tomto smere nastal na konvente v Galante v roku 1592, keď sa kalvíni a luteráni v Preddunajsku definitívne rozišli.

Úspešný postup reformácie na území Bratislavskej stolice pribrzdila smrť panovníka Maximilána II. v roku 1576. Jeho syn Rudolf II. počas svojej vlády uskutočnil niekoľko tvrdých opatrení namierených proti evanjelikom. Jedným z nich bolo v roku 1580 odvolanie výnosu svojho otca Maximiliána, ktorý Bratislavčanom povoľoval prijímať Večeru Pánovu pod obojím. Viaceré opatrenia Rudolfa II. vyvolali v radoch protestantskej šľachty odpor, ktorý postupne vyústil do povstania Štefana Bočkaja. Vojenské pohyby postupne vystriedali mierové rokovania a uzavretie viedenského mieru v roku 1606. Dňa 29. septembra 1608 bol zvolaný snem do Bratislavy, ktorý uzákonil ustanovenia viedenského mieru, a tak dal priestor pre vytvorenie vlastnej cirkevnej organizácie pre evanjelikov. Dňa 13. marca 1610 zaslal Juraj Turzo z Bytče šľachte, mestám a kontuberniám pozvánky na synodu, ktorú zvolal do Žiliny.

V roku 1619 zomrel panovník Matej II. a na trón nastúpil jeho bratranec Ferdinand II., ktorý bol odchovaný jezuitami. Nespokojnosť s jeho pôsobením v Uhorsku prerástla do povstania Gabriela Betlena, počas ktorého 11. novembra 1620? zvolal palatín do Bratislavy snem. Tento snem sa preslávil uznesením, ktoré nariadilo v každom meste odovzdať veľký kostol majoritnej konfesii. Tak snem pririekol bratislavským evanjelikom Dóm svätého Martina. Evanjelici ho však používali len do roku 1621. Zatiaľ čo v tomto období mnohé cirkevné zbory v Bratislavskej stolici doslova zápasili o prežitie, Bratislavčania sa rozhodli postaviť si kostol. Počas stavby dostali od panovníka viaceré zákazy, ale nevzdali sa a v roku 1638 mohol senior Jozua Wegelin ich nový kostol slávnostne posvätiť.

Optimizmus však evanjelikom dlho nevydržal. Situácia sa začala opäť zhoršovať, keď na trón nastúpil Leopold I. (1655). Evanjelické stavy boli už len odtieňom ich niekdajšej sily a vplyvu. Katolíci v krajine získali postupne silnú prevahu. Situácia sa dramaticky zmenila najmä po Vešelého sprisahaní. Protestanti boli zámerne, hoci úplne neopodstatnene spájaní s týmto komplotom, ktorého organizátormi boli katolícki šľachtici. Po dlhých peripetiách, vzdorovaní a deputáciách mešťanov u panovníka napokon biskup Kollonič 18. júla 1672 evanjelikom odobral oba kostoly. Zaujatie kostolov bolo pre bratislavských evanjelikov len začiatkom ťažkých čias. Čoskoro sa začalo s konfiškáciou majetku a vymáhaním vysokých pokút. Bratislava bola zlomená, čo katolíckych predstaviteľov povzbudilo k oveľa väčšej akcii. To už boli v plnom prúde zlopovestné bratislavské súdy, pred ktoré sa museli dostaviť stovky evanjelických farárov a učiteľov z celého Uhorska. Po „veľkom úspechu“ prvého súdu sa konali ďalšie súdy.

Po likvidácii všetkých cirkevných zborov v Bratislavskej stolici bol čas na rekatolizačnú misiu medzi protestantským obyvateľstvom. Obyvatelia dedín na panstvách boli

odkázaní zväčša len na súkromný duchovný život v domácnostiach. Mešťania, ktorí mali slobodu pohybu, mohli dochádzať do vzdialenejších zborov. Na dedinách a v mestečkách v rámci panstiev prebiehala rekatolizácia menej sofistikovane. Evanjelici boli donucovaní prejsť ku katolicizmu rôznymi hrozbami. Strašenie, bitka, väznenie – páni a správcovia panstiev boli veľmi vynaliezaví. V Horných Salibách napríklad dedinčanom vzali dobytok, zajali ich a väznili dovtedy, kým nekonvertovali na katolicizmus. Z miest si väčšinu zachovali len evanjelici v Modre. Najväčší prepád zaznamenala Bratislava.

Záver

Čitateľ tohto zborníka má možnosť cez dejiny evanjelických seniorátov sa oboznámiť s mnohými detailmi života ECAV a ich zvratov v dejinách. Je to špecifický pohľad na dejiny našej cirkvi. Ako recenzent to hodnotím ako šťastnú myšlienku našich cirkevných historikov takýmto spôsobom priblížiť dejiny našej cirkvi v ich zložitosti a bojoch ako sme dosiaľ komplexne podanú nemali. Predpokladám, že tento zborník sa stane hľadaným zdrojom informácií o dejinách našej cirkvi od reformácie až dodnes.

Zatiaľ čo na konci 16. storočia bolo v Hornom Uhorsku 90 % protestantov, o storočie neskôr štatistika vykazovala opačné údaje. Podpísali sa na tom najmä kruté falošné protireformačné procesy 2. polovice 17. storočia, najmä prešporské súdy a prešovské jatky. Evanjelikom, ktorí prenasledovanie a útlak pretrpeli a Augsburskému vyznaniu zostali verní, pomáhal v zdecimovaných zboroch prežiť Tranovského kancionál Cithara sanctorum.

Prešporské súdy, ktoré sa konali v r. 1671 – 1674, veľmi tvrdo zasiahli aj evanjelický život na celom Slovensku. Protireformácia pokračovala tým najostrejším spôsobom. Svedčia o tom i popravy na známych prešovských jatkách. Na základe Šopronských artikulov mohli existovať v určitej oblasti iba dva artikulórne evanjelické cirkevné zbory a dva artikulórne (drevené) kostoly.

Celkovo je tento zborník významným doplnkom k doterajšej histórii slovenskej evanjelickej cirkvi a vrele ho ako recenzent záujemcom odporúčam na štúdium.

Recenzent zborníka Dr. h. c. prof. ThDr. Igor Kišš